

Modernitet, Moral och Nationalism

Sociologi GR (B) **Delkurs 3 – Modernitet, moral och nationalism** *Uppgift 2 – Diskussion*

Publicerat och inlämnat 2010-03-28
2654 ord inklusive rubriker

Peter Axelsson
<http://www.peterA.se>

Institutionen för samhällsvetenskap

Mittuniversitetet VT10

Inledning

Den här uppgiften beskriver begreppen *modernitet*, *moral* och *nationalism*. Genomgående i mina tolkningar har dock modernitet hamnat i centrum som en drivkraft bakom alla de begrepp som redovisas i uppgiften. Modernitet är heller inte ett samhällsfenomen som kan jämföras på samma gång som *moral* och *nationalism* eller för den delen *globalisering*, *funktionalism*, *rationalitet*, *jämlikhet*, *klass* osv. Modernitet är ett sammanhang (context) ur vilket vi kan åskådliggöra och analysera många andra samhällsegenskaper. Det moderna samhället innebär konsekvenser och förändringar av mängder av de spelregler som vi använder för att navigera och leva i dagens värld. Det påverkar sociologin i sig, och vi bör reflexivt fundera över konsekvenserna av att just sociologi som vetenskap är ett modernt fenomen (Kaspersen, 2007:11) när vi ställer klassisk samhällsteori mot modern.

Modernitet

Giddens försöker beskriva några övergripande kännetecken på modernitet (Giddens, 1990:6). *Det första* är förändringstakten som är extrem i dagens moderna samhälle, och det gäller alla områden och inte bara inom avancerad teknologi, även om vi som jobbar i stora förvaltningar har svårt att se dessa effekter i kontorslandskapen. *Det andra* är omfattningen av förändringen som i det moderna samhället inte ser några gränser. Samhällsutveckling av olika slag påverkar hela världen och korsar gränser mellan länder, människor, språk och vetenskapsområden på ett sätt som vi inte sett tidigare. Det känns dock som att det kan ge upphov till motreaktioner i form av starkare nationsgränser, som används för tullar och handelsembargon och även informationscensur. *Det tredje* är formerna för moderna institutioner som inte existerat i något förmodernt samhälle. Giddens ger exempel på konkreta fenomen, men också grundläggande drivkrafter som skiljer. Hans kopplingar mellan sociologi som vetenskap och modernitet som fenomen (Giddens, 1990:15f) är mycket träffande och tankeväckande. Sociologins framväxt och reflekterande kultur har färgat det moderna samhället till att bli en reflexiv och rationell apparat som den sedan studerat och förvånats över. Vad som är hönan och vad som är ägget ger upphov till många frågor, och Giddens sammanfattar detta vackert med:

Sociological knowledge spirals in and out of the universe of social life, reconstructing both itself and that universe as an integral part of that process (Giddens 1990:15-16).

Reflexivitet har alltid funnits hos människan, men med moderniteten förstärks detta till att bli en ständig reflektion över sociala praktiker vilket driver en ständig förändring som innebär att

inget är sig likt och allt förändras. Men konsekvensen är att den kunskap om sociala fenomen som vi använder idag är skapad utifrån ett reflekterande förhållningssätt till både vetenskapen och dess studieobjekt, och denna reflektion leder till en ständig omdefinition vilket gör att vi inte kan veta från stund till annan att den kunskap som vi har är giltig eller ej (Giddens, 1990:39f). Samhället skapar kontinuerligt mängder av information om dess beteende och handlingar, som sedan används dels operativt för att styra handlingarna, men också för att studera, beforska och utveckla på längre sikt. Det gör att moderniteten är studieobjekt och upphov till sin egen studie på samma gång.

Dynamismen och farten i moderniteten kommer, enligt Giddens, från *separation of time and space*, *disembedding of social systems*, och *reflexive ordering and reordering of social relations* (Giddens, 1990:16f). Vi kan vara nära människor trots att de inte fysiskt befinner sig på samma geografiska lokal och vi har gått från samhällen med grova kunskaper om tidens gång till det moderna samhället som styrs av detaljerad tid som har samma betydelse var i världen vi än kommer (Giddens, 1990:17ff). Detta skifte som gör att vi kan följa en tideräkning utan att observera skeenden i vår fysiska omvärld separerar tiden från rummet och lägger grunden till den rationella organisationen, som behöver kunna sammanfoga människor på olika platser i en gemensam process vars takt regleras av en gemensam tideräkning.

Giddens använder två mekanismer för att beskriva den urbäddning som det moderna samhället påverkas av; *symboliska objekt* och *expertsystem* (Giddens, 1990:22). Genom separationen mellan tid och rum får vi möjligheter att kommunicera med människor på distans, över hela världen. Men för att denna kommunikation ska vinna kraft och bli effektiv behövs något mer, och ett exempel är symboliska objekt som gör att en del av kommunikationen kan ske med hjälp av gemensamma och standardiserade begrepp. Pengar är ett sådant, och utan pengar som begrepp skulle vi säkerligen kunna bedriva någon form av handel, men de snabba och världsomspännande transaktioner som präglar ekonomin i det moderna samhället skulle vara omöjliga (Giddens, 1990:26). Expertsystem är en liknande mekanism till vilken vi sätter vår tilltro när vi interagerar med andra människor. Vi räknar med att vi kan ringa till vilken person som helst (i den industrialiserade världen) och litar på att dessa system fungerar tillsammans oavsett vilket land telefonnumret tillhör, vilket telefonmärke som används eller var i världen mottagaren befinner sig fysiskt.

Moral

Tester menar att vi bekväma och bortskämda västerlandsmedborgare påverkas av kommunikationsteknologins landvinningar på flera olika sätt (Tester, 1997:32). Vi kommer

väldigt nära jordens alla hörn, och alla dess hemskheter. Det är konkreta exempel på Giddens teorier om urbäddning av sociala system (Giddens, 1990:22). Vi blir dock mer och mer likgiltiga och blasé för det lidande som dessa hemskheter ger upphov till. Vi kan inte längre skylla på att vi inte känner till vad som händer i världen. Vi har all information ett litet tangenttryck bort, men tv sköljer över oss rapporter dagligen om alla katastrofer och hemskheter i världen. Det senare är en av anledningarna till det Tester beskriver som en blaséattityd hos storstadsbon som ser dessa regelbundna redovisningar som en naturlig del av vardagen och har därför väldigt svårt att känna starkt för en nyhet hur katastrofal den än är för alla inblandade (Tester, 1997:32). Individualisering sker när vi skapar anonyma relationer med människor via expertsystem och symboliska objekt (Engdahl, 2006:310) och gör att vi distanserar oss från människor bakom systemen och får svårt att ta det moraliska ansvar vi borde, vilket är lättare när vi har människor framför oss.

Tester lyfter, utifrån moral, frågan om det finns onda människor, vem avgör vilka som är onda och vilka som är goda och vad beror det på att vissa människor är onda? Bauman uttrycker att normala människor kan agera under speciella förhållanden och begå hemska handlingar och att moderniteten är en möjliggörare snarare än ett hinder (Bauman, 1989:88). Bauman kopplar till Durkheim och påpekar att handlingar klassificeras som onda för att de strider mot samhällets normer, vilket innebär att det alltså inte är samhället som försöker förhindra handlingar för att de är objektivt onda! Beroende på normer i olika samhällen klassas handlingar olika avseende dess ondsinhet. Det finns dessutom ett utvecklingsperspektiv som förändrar ondskebegreppet över tiden (Bauman, 1989:173).

Tester närmar sig socialpsykologins fält när han diskuterar Eichmanns problem att sätta sig in i de utsatta judarnas situation (Tester, 1997:52) och diskuterar begreppet *inner direction*, inreorientering, vilket betyder att en persons moral kommer inifrån och baseras på den socialisering denne varit med om i unga år (Tester, 1997:57f). Inreorientering kan vara en orsak och förklara skillnaden mellan två personer som agerar så olika i samma situation. Det hänger ihop med avtraditionalisering vilket innebär att stammar och byar bryts upp, människor rör sig och flyttar bort från de samhällen som styrts deras handlande. När de nu rör sig mot nya grupper och möter människor med andra bakgrunder så sitter de traditionella mönstren kvar och styr individens beteende även fast det är ändrade yttre förhållanden, inreorientering (Tester, 1997:58-59). I *outer-direction* är individen mer lyhörd för människor i sin närhet, och styrs av omgivningens reaktioner (Riesman, 1989:8), men i exemplet med Eichmann innebär inreorienteringen en bestämd attityd och inrutade praktiker mot andra människor, och de inre vägvisare som Eichmann styrdes av handlade mer om att lyda order

och att göra sitt arbete korrekt. De övriga människorna i samhället utgör endast en fond mot vilken de egna reflektionerna kan göras (Tester, 1997:59).

Moral kan ses som en vara (Tester, 1997:11ff), och kan liknas med Giddens symboliska objekt. När vi kan handlar med och kommunicerar via moral, blir vårt förtroende och vår tillit kopplad till moralen som sådan, istället för att riktas mot mina medmänniskor. Tester utvecklar detta i beskrivningarna av Adolf Eichmann. Han hänvisar till olika former av skuld av Jasper och konstaterar att Eichmann är utan moralisk skuld (Tester, 1997:4) eftersom han saknar förmåga till reflektion över sin egen och judarnas situation! Detta är dock anmärkningsvärt med det sunda förnuftet men rätt kategoriserat enligt Jaspers sociologiska måttstock. Bauman citerar Durkheim om moral och samhälle (Bauman, 1989:171-173) och beskriver att all moral kommer från samhället, det finns inget moraliskt liv utanför samhället, samhället är bäst förstått som en moralskapande fabrik, samhället uppmuntrar moraliskt kontrollerat beteende och marginaliserar och förtrycker och förhindrar omoral. Om vi kopplar det till samhällets normer som automatiskt skapar och definierar vad som är ondska, kan jag tänka mig att Eichmann inte var ond eller straffbar enligt de normer som rådde i Tyskland vid tillfället för förintelsen, men att det var ett dödsstraffsklassificerat brott efter Tysklands fall.

Tester beskriver också en transformering av rötterna till våra beteenden, från principer i en objektivt och samhällsgemensam dygd till individuellt formade värderingar som inte är lika starka att hålla fast vid när omgivningen förändras (Tester, 1997:121f). Det stämmer överens med Giddens uppfattning att självidentiteten i det moderna samhället inte är något som är definierat vid födseln utan ett reflexivt projekt som vi enskilt bär ansvar för (Engdahl, 2006:331) (Giddens, 1990:114). När det moderna samhället förändras konstaterar Tester att den moderna civilisationen gör det svårt att göra moraliskt korrekta val. Med en subjektiv moral som beror på normer som existerar i samhället så blir det än mer komplext i en värld där vi separerat tid och rum, flyttat tillit till abstrakta system och har kontakt med många människor från olika samhällen utan att se dem i ögonen. Vilken moral gäller var?

Nationalism

Nationalism präglas enligt Hylland Eriksen av ett fokus på kulturella skillnader för att skapa gränserna för en avgränsad grupp, och att samtidigt utesluta en eller flera grupper. Nationalism skiljer sig från etnicitet genom att den är kopplad till statsbegreppet (Hylland Eriksen, 2002:7). Nationalister är ofta av den åsikten att nationella gränser ska sammanfalla med kulturella gränser och med kontrollen över en stat, medan etniska grupper inte alltid kräver självstyre eller en egen stat. Enligt definitionen av Gellner m.fl. så är nationalism

etniska ideologier som driver frågan att gruppen ska ha makten över en hel nation. En nationalstat är alltså en stat som domineras av en etnisk grupp (Hylland Eriksen, 2002:98). Men det är samtidigt en lite för enkel förklaring (Hylland Eriksen, 2002:119), eftersom det kan finnas nationalistiska krafter för att förena etniska grupper till en gemensam nation, sammanhållen av nationella symboler istället för etniska (Hylland Eriksen, 2002:117). Det som blir intressant i denna diskussion är det faktum att etnicitet kan grundas på många olika karaktäristika, och de gemensamma nationella symbolerna som försöker överbrygga etniska gränser kan ses som kulturella tecken på en etnisk grupp, som håller ihop flera andra etniska grupper, och denna etniska supergrupp verkar med nationalistiska drivkrafter och bekräftar alltså att Gellners förklaring ovan är korrekt, men komplex.

Etnicitet konstitueras genom social kontakt mellan grupper som ser sig själva som etniskt skilda från varandra (Hylland Eriksen, 2002:19), och det innebär att det krävs kulturella skillnader mellan olika grupper för att det ska uppstå en etnisk grupp (Hylland Eriksen, 2002:32). Å ena sidan kan etniska grupper uppstå för att individerna ser ett värde i att vara med i gruppen, men å andra sidan kan etnisk tillhörighet utdömas en individ utan dennes acceptans (Hylland Eriksen, 2002:33). Ett exempel är judarna före och under andra världskriget. De hade inget eget land, men var ändå ett eget folk. De var inte utlänningar för de hade ingen nationell identitet men stod ändå utanför den normala befolkningsgruppen oavsett vilket land de bodde i (Bauman, 1989:52). Det spelade ingen roll om de konverterade från judendom till kristendom, de var ändå judar ur befolkningshänseende. Att människor *är* övertrumfar vad de *gör* (Bauman, 1989:60) och är exempel på hur kriterier för etniska grupper kan konstrueras. Alla kulturella skillnader mellan grupper i ett samhälle är inte heller alltid etniska till sin profil, men vad som är etniskt är inte helt enkelt att konstatera (Hylland Eriksen, 2002:34).

Hylland Eriksen använder Norge som ett intressant exempel på hur ett nationellt medvetande kan skapas utan tydlig etnisk gruppering eller bakgrund. Norges historia till att bli en egen stat 1905 genomfördes i flera olika steg (Hylland Eriksen, 2002:100). Det fanns ingen tydlig språklig gräns mellan Sverige, Norge och Danmark utan ett Norge som talade mest danska, och med många dialekter i områdena mot Sverige.

A language is a dialect backed by an army (Hylland Eriksen, 2002:103).

Men med ambitionen att skapa nationen Norge följde behov av ett gemensamt språk, en gemensam historia, kulturella präglingar som folksagor, kläder och handarbeten (Hylland Eriksen, 2002:102). Detta skapades utan att det tidigare funnits någon norsk samlad prägel på dessa symboler, en etnogenes där nationen skapar sina gemensamma symboler, bland annat

en nationell historia med en tydlig skapelsemyt, men också små enkla symboler som mynt och sedlar, frimärken, flagga osv. (Hylland Eriksen, 2002:117).

Nationalstaten beskrivs av Giddens som ett av modernitetens kännetecken jämfört med förmoderna samhällsformer (Giddens, 1990:12ff). Detta begrepp förde med sig behovet av gränser, och där *samhälle* sammanfaller med *nationalstat* och beskriver skillnader i institutioner och kultur mellan olika samhällen. Kommunikationsteknologi (drivet av Giddens modernitetsmekanismer (Giddens, 1990:16f)) hjälper till på olika sätt; böcker, tidningar, Internet, transporter – alla hjälper de till att bekräfta nationernas egenarter och gränser (Hylland Eriksen, 2002:105).

Modernitetens ständiga reflektioner (Giddens, 1990:15f) hjälper till att definiera minoriteterna, och för dem att se sig själva och sitt sammanhang bättre, och därmed också ökar tydligheten för den etniska gruppen (Hylland Eriksen, 2002:129). För att kallas etnisk måste en handling kopplas till en medveten och reflekterad symbolik som gäller för en viss grupp (Hylland Eriksen, 2002:142). Det leder till att moderniteten drivit fram etnicitet som begrepp. Det vi studerar och beskriver får automatiskt en tydligare kontrast eftersom studierna letar och kräver karaktäristiska drag. Modernitetens reflektion bekräftar och reproducerar etniska grupper hos människor som inte tänkt på de nya gränserna (Hylland Eriksen, 2002:173). Ett bra exempel på kulturell reflektion är inuiterna på Grönland som en etnisk minoritet som drivit kampen för godkännande, delaktighet och kulturell utveckling (Hylland Eriksen, 2002:128) i en modern värld där nationens gränser blivit viktigare och viktigare.

Etniska grupper kommer, på grund av de många möjligheterna till gruppering och gränsdragning, oundvikligen att ses som oönskade av den dominerande gruppen. Sätten att ”hantera” dessa på varierar, men kan ta sig våldsamma uttryck som trakasserier, utrensningar genom förflyttningar av hela befolkningsgrupper eller dess ultimata handling i form av massmord. (Hylland Eriksen, 2002:122f). Bauman har några avsnitt som tydliggör vissa beskrivningar av nationalistiska drag. Han nämner syftet med förintelsen som inte alls var fokuserad på att utrota eller döda drivet ur ett hat mot en viss grupp av människor (Bauman, 1989:92) utan snarare drivet av målet att skapa en ren stat, ett perfekt samhälle. De nationalistiska drivkrafterna i Tyskland under tiden före andra världskriget var inte enbart grundade i ett judehat, och det var inte heller de antisemitiska strömmarna som gjorde förintelsen möjlig (Bauman, 1989:32). Det var de nationalistiska drivkrafterna uttryckta på sina mest negativa sätt, stödda av modernitetens möjligheter och effekter samt de problem att upprätthålla en hög och konsekvent moral som gav dessa fasansfulla konsekvenser.

Referenser

- Bauman, Z., (1989), *Modernity and the Holocaust*, Cambridge: Polity Press
- Bauman, Z., Mary, T., (2001), *Att tänka sociologiskt*, Korpen
- Engdahl, O. & Larsson, B., (2006), *Sociologiska perspektiv*, Studentlitteratur
- Giddens, A., (1990), *The Consequences of Modernity*, Stanford: Stanford University Press
- Hylland Eriksen, T., (2002), *Ethnicity and Nationalism 2nd ed.*, London: Pluto Press
- Kaspersen, B.(red), Andersen, H., (2007), *Klassisk och modern samhällsteori*,
Studentlitteratur
- Riesman, D., (1989), *The Lonely Crowd*, Yale University Press
- Tester, K., (1997), *Moral Culture*, London: Sage Publications